

Kertész István

EGY REKONSTRUKCIÓS KÍSÉRLET NEHÉZSÉGEI (Mi történt Kr. e. 300-ban?)

A neves amerikai régész és sporttörténész, Stephen G. Miller néhány éve megjelent ógörög sporttörténeti művében megkísérelte a Kr. e. 300-ban rendezett olimpiai játékok rekonstruálását.¹ Kísérletének indoka: „...*not because anything special happened at these games but because we can set the ancient Olympics in a recognizable framework of time and place... We can start with the date. The Olympic Games always took place at the second full moon after the summer solstice. In 300 B.C. that fell on August 9*”.² A szerző bővebben nem fejt ki, hogy milyen csillagászati számítások alapján vált bizonyossá az említett dátum, viszont a játékok menetét és a versenyeket megelőző előkészületek lefolyását ehhez az időponthoz viszonyítva igyekszik napra pontosan meghatározni. Mi e helyen elfogadjuk a telihold beálltának Kr. e. 300. augusztus 9-re történő datálását, viszont a szerző által adott rekonstrukció néhány pontjával kénytelenek leszünk vitába szállni. Bevezetésként összefoglaljuk az ógörög olimpiai játékok kezdeteiről a sporttörténet-tudományban napjainkban uralkodó nézeteket.³

Már a Kr. e. 2. évezred végétől gyökeret eresztett Olympiában Zeus kultusza és az a szokás, hogy a termékenység isteneinek gyarapító kedvét sportvetélkedésekkel serkentsék, és ugyancsak sportolással engeszteljék ki a halált hozó földöntúli erőket. Az imádságok és szépen zengő vallási himnuszok mellett az energiákat felszabadító sportmozgás fejezte ki az istenek iránti tiszteletet. Ezért aztán sportversenyeket már a korai időkben is rendeztek Olympiában, de négyévenkénti rendszerességgel és olimpiai játékok elnevezéssel csak azután, hogy a legendás hagyomány szerint a vidék három vezető politikusa, Iphitos élisi és Kleósthénész pisatisi király, valamint a spártai törvényhozó, Lykurgos erről a Kr. e. 884-es esztendőben megegyezett egymással.⁴ Mivel azonban görög földön az írásos adminisztráció ennél később terjedt el, az első olyan olimpiai verseny (a

¹ Stephen G. Miller: *Ancient Greek Athletics*. New Haven-London, 2004. 113–128.

² Uo. 113.

³ Vö. Kertész István: *Az ókori olümpiai játékok története*. Bp., 2002.; Uő. *Ez történt Olümpiában. Az olümpiai játékok ókori története*. Debrecen, 2008 (további szakirodalmi tájékoztatóval); I. Kertész: *The History of the Ancient Olympic Games*. Bp., 1999 (válogatott bibliográfiával).

⁴ B. J. Peiser: *Das Dunkle Zeitalter Olympias. Kritische Untersuchung der historischen, archäologischen und naturgeschichtlichen. Probleme der griechischen Achsenzeit am Beispiel der antiken Olympischen Spiele*. Frankfurt am Main, 1993.

szakirodalom a helység neve után *Olympia* néven emlegeti), amelyről írott adunk van, Kr. e. 776-ban került megrendezésre.⁵ Emiatt már az ókoriak is ezt tartották az első „hivatalos” Olympiának. A verseny programja fokozatosan bővült majdnem hat évszázadon keresztül, de az első versengés mindössze egyetlen versenyszámra, a stadionfutásra (192,27 m-es sprint) terjedt ki. Ezt az élisi Koroibos nyerte. A dolog érdekessége az volt, hogy e derék férfiú szakácsként kereste kenyerét.⁶

A több néptörzsbe (iónok, akhájok, dórok, aitolok, aiolok, thessalosok, makedónok stb.) és számos politikai alakulatba széttagolódo görögöket a közös nyelvi és vallási hagyományok olvasztották kulturális egységbe. A nagy tekintélynek örvendő istenek, mint a főisten Zeus, a civilizációt védelmező Apollón, a tudományt pártoló Athéné és a többiek kultuszát néptörzsi és állami hovatartozásától függetlenül minden görög lelkiismeretesen ápolta, és abban találta meg azt az érzést, amit mi napjainkban nemzeti öntudatnak neveznénk. Ez a jelenség hatékonyan ellensúlyozta a politikai-gazdasági széttagoaltságot, és a görög ember életének varázslatos ünnepévé avatta a négyévente Zeus tisztelete jegyében Olympiában rendezett sportversenyeket.⁷

Persze nem volt egyszerű feladat az Európa déli és Kis-Ázsia nyugati részén, majd a későbbi korokban már Észak-Afrika területén is élő görögöket adott időre Olympiába hívni. A politikai széttagoaltság miatt nem létezett egy általánosan elfogadott naptári rendszer (mint ahogy mértékrendszer sem), valamint a hírközlésnek sem álltak rendelkezésére a ma ismert hatékony eszközök. Ezért a görögség egészét megmozgató rendezvények időpontját az égitestek mindenhol megfigyelhető mozgásához igazították. Az olympiai játékokat a nyári napfordulót követő második holdtölte idején rendezték meg. A mi időszámításunk szerint a nyári napforduló június 21-ére, olykor 22-ére esik. Következésképp az ez utáni második holdtölte a mi késő július vagy augusztus hónapunk során állt be. A versenyeket akkor rendezték júliusban, ha az első holdtölte június végére esett, közvetlenül a napforduló utáni időszakra, mivel ilyenkor a második holdtölte még júliusban bekövetkezett. Ellenkező esetben közvetlenül a napforduló előtt volt holdtölte, és így a napfordulót követő első telihold július végén, a második

⁵ H. M. Lee: The „First” Olympic Games of 776 B.C. In: *The Archaeology of the Olympics. The Olympics and Other Festivals in Antiquity*. Ed. W. J. Raschke, Wisconsin 1998. 110.

⁶ L. Moretti: *Olympionikai, i vincitori negli antichi agoni olimpici*. Rome, 1957. no. 1. David C. Young: *The Olympic Myth of Greek Amateur Athletics*. Chicago, 1985. 99. Visszaütasítja azt a néhány sporttörténész által felvetett ötletet, miszerint Koroibos nem közönséges szakács, hanem papi személy lett volna. Ezek a történészek arra hivatkoznak, hogy a hellénisztikus-római kori ciprusi kultikus életben léteztek olyan papok, akik a mageiros = ‘szakács, mészáros’ titulust viselték sajátos funkciójuk kapcsán. Young joggal gondolja, hogy ez a gyakorlat a Kr. e. 8. századi Élisre nem vetíthető vissza.

⁷ Vö. U. Sinn: *Olympia. Kult, Sport und Fest in der Antike*. München, 1996; W. Decker: *Sport in der griechischen Antike. Vom minoischen Wettkampf bis zu den Olympischen Spielen*. München, 1995; D. G. Kyle: *Sport and Spectacle in the Ancient World*. Blackwell Publishing, 2007.

pedig augusztus végén mutatkozott. Ennek megfelelően a két olympia közötti időszak 49 vagy 50 hónapot tett ki.⁸

A nyári napforduló utáni első holdtölte jelölte a sportolók számára a kötelező közös felkészülés kezdetét, valamint ekkor köszöntött be a játékok miatt kihirdetett istenbéke (*ekecheiria*) is. Olympiából úgy indultak útnak a játékok kihirdetése céljából a szent követek, hogy minden település időben megtudja, mikorra kell atlétáit a közös felkészülés céljából Élis tartományba küldenie. A hírvivők a városokba érkezve italáldozatot mutattak be Zeus tiszteletére (innen a követ görög titulusa: *spondophoros* = italáldozat, vagyis *spondé* hozója), és a rendezők nevében meghívták a polgárokat az olympiai szent ünnepre, vagyis a játékokra. Ettől az időtől kezdve a felkeresett közösség tagjainak be kellett tartaniuk az istenbéke szabályait. Ez azt jelentette, hogy Élis tartomány határát fegyveresen nem léphették át, az odautazás és a versenyek utáni biztonságos hazaérkezés érdekében az Olympiába vezető utakat és az ott közlekedőket nem háborgatják, a már kimondott halálos ítéletek végrehajtását pedig felfüggesztik. Ugyanakkor a már folyó háborúkat nem kellett megszakítani, csak az előzőekben sorolt korlátokat nem hághatták át. Következésképp kötelező fegyvern nyugvásról nem volt szó, noha a modern olimpizmus hívei gyakran hivatkoznak az ókor általános olympiai békéjére, mint követendő példára.⁹

A felírt anyag alapján W. Decker rekonstruálta a Delphoiban rendezett pythói játékokra¹⁰ történő meghívás folyamatát, és feltételezte, hogy az olympiai versenyekre is hasonló módon hívták meg az egyes települések polgárait.¹¹ A szent követet, miután feladatát elvégezte, a város erre kijelölt polgára házában vendégül látta, és másnap kora reggel már ketten indultak útra a következő célpontig. Az úton a vendéglátó élelmezte a követet. Egy-egy követ több tucat településen mutatott be italáldozatot és hirdette ki a játékok kezdetének időpontját. Őt és növekvő számú kíséretét – korábbi vendéglátóit – végül már városonként több, olykor 4-5 polgár vendégelte meg. Amikor pedig a követjárás véget ért, a szent követ és népes kísérete Olympiába vonult. Ott a rendezők vendégeiként fogadták azokat, akik követeikről gondoskodtak, és a vendégek, mint városuk hivatalos küldöttei, részt vettek a szent ünnepen és az azt kísérő sporteseményeken. Ez a szisztéma igen hasznos volt. Egyrészt a szent követek biztonságosan hajthatták végre küldetésüket, másrészt a különböző városok képviselői fontos diplomáciai tárgyalásokat bonyolíthattak le egymás között.¹² Így aztán Olympia

⁸ H. M. Lee: *The Program and Schedule of the Ancient Olympic Games*. (Nikephoros Beihefte 6.) Hildesheim, 2001. 7.

⁹ L. M. Lämmer: *Der sogenannte Olympische Friede in der griechischen Antike*. *Stadion VIII/IX* (1982/3), 47–83.

¹⁰ W. Decker: *Zur Vorbereitung und Organisation griechischer Agone*. *Nikephoros* 10, 1997, 77–102.

¹¹ Rá hivatkozik S. G. Miller, 2004. 115, 264.

¹² F. Adcock – D. J. Mosley: *Diplomacy in Ancient Greece*. London, 1975. 18, 48, 90, 123, 138, 148, 178, 185, 199, 205, 210, 229, 258, 264.

nem csupán sport- és kultikus, hanem politikai központ szerepét is betöltötte. Mivel pedig a településeket képviselő polgárok és az érdeklődők között számos kiváló művész és tudós is megjelent, elmondható, hogy az olympiai játékok idején Görögország színe-java Olympiában gyűlt össze.¹³

A továbbiakban azt írjuk le, miképp zajlott le Kr. e. 300-ban, a hivatalosan 120. alkalommal megrendezett olympiai verseny S. G. Miller szerint, és ahol szükséges, vitába szállunk vele, illetve kiegészítő megjegyzéseket teszünk. Mint említettük, megállapították, hogy abban az esztendőben a nyári napfordulót követő második telihold augusztus 9-ére esett. Mivel ekkor a versenyek már ötnaposak voltak – a Kr. u. 1. századtól hosszabbodtak egy nappal –,¹⁴ a holdtöltének a játékok középső, vagyis harmadik napjára virradó éjjelen kellett beállnia. Következésképp a versenyek augusztus 7-től 11-ig tartottak, és a versenyzőknek ezt megelőzően, a második telihold előtt egy hónappal, vagyis 300. július 10-én kellett megkezdeniük a közös felkészülést.

A sportolók és edzőik tehát július 10-ére az Olympiától északnyugatra, kb. 57–58 km-re fekvő Élis városába, a hasonló nevű tartomány fővárosába mentek.¹⁵ Az ottani sportlétesítményekben, amik a Kr. e. 5. században épültek ki, közel négy hetet töltöttek együtt, hogy mindenki azonos feltételek mellett készülhessen élete nagy eseményére, az olympiai küzdelmekre. Itt iratkoztak fel a játékok résztvevőinek listájára, és tettek esküt arra, hogy ezt megelőzően tíz hónapon át otthonukban a szabályok szerint folytattak felkészülést, szüleik teljes jogú görög polgárok – a versenyeken csak görögök indulhattak –, és nem követték el a két főbűnt: azaz nem terheli őket vérbűn (vérrokonnal szembeni gyilkosság), és nem káromolták az isteneket.¹⁶ Azután megkezdhatték az egymás elleni gyakorlást. Itt jegyezzük meg, hogy a versenyszabályokat bronz- és kőtáblákba vésve terjesztették, és az egyes vidékeken uralkodó nyelvjárás szerint szövegezték. Tehát a szabályok egységes értelmezése szempontjából különösen fontos volt az az időszak, amit a sportolók Élisben eltöltöttek. Az egységes szabályértelmezés terén nagy segítséget nyújtottak a versenyzőknek a versenybírák.

A bírakat Élis tartomány legkiválóbb arisztokratái közül válogatták ki, szám szerint 10-et. (A bírák száma az idők során változott. Kr. e. 384-től 12, 364-től 8, 348-tól 10 volt¹⁷, és ezután a versenyeknek valamikor a Kr. u. 4-5. sz. fordulója

¹³ Olympia von den Anfängen bis zu Coubertin. Von einem Autirenkollektiv unter Leitung von Joachim Ebert. Leipzig, 1980. „Die Zuschauer – Olympia als Bühne der Prominenz und der Diplomatie” c. fejezet, 89–93.

¹⁴ H. M. Lee, 2001. 100–103.

¹⁵ Ch. Wacker: Wo trainierten die Athleten in Olympia? Nikephoros 10, 1997, 103–117.

¹⁶ M. Lämmer: The Nature and Significance of the Olympic Oath in Greek Antiquity. In: The Institution of the Olympic Games: A Multidisciplinary Approach. Proceedings of the International H.C.R.S.L. Congress. Olympia Greece, September 3–7, 1991. ed. Dimitrios P. Panagiotopoulos. Athens, 1993. 141–148.

¹⁷ M. Golden: Sport in the Ancient World from A to Z. London–New York, 2004. ‘Hellanodikas’, 78.

táján történt betiltásáig¹⁸ 10 maradt.) Ők 301 októberében, vagyis 10 hónappal a játékok kezdete előtt vonultak be abba az élisi épületbe, amelyet *Hellanodikaion*-nak neveztek. Ez onnan nyerte elnevezését, hogy a bírák titulusa *Hellanodikas* volt. Ez magyarul annyit jelentett, hogy a hellének (értsd: görögök) bírása. Ezzel is utaltak arra, hogy a pályán csak görög (hellén) polgárok versenyezhettek.¹⁹ Itt a törvényörök, a sportszabályokban jártas szakemberek 10 hónapon keresztül képezték őket. Amikor eljött 300 július, a frissen kiképzett bírák felkeresték a közösen gyakorló sportolókat, és árgus szemekkel figyelték edzésmunkájukat.

S. G. Miller nem részletezi, ezért itt jegyezzük meg, hogy ennek a szokásnak több célja volt. Egyrészt a bírák elmélyíthették a tanulmányaik során szerzett ismereteiket, másrészt a versenyzőkkel megbeszélhették a szabályértelmezés terén esetleg felmerült problémákat. De segített ez a gyakorlat annak a veszélynek az elkerülésében is, amit manapság az olimpiák gigantizmusának nevezünk. Mivel az ókorban nem korlátozták a jelentkezők létszámát, hatalmas mezőnyök gyűltek össze. Napjainkban kvalifikációs versenyek sorozatán át lehet kivívni az olimpiai részvétel jogát, de a tárgyalta időszakban ilyeneket nem rendeztek. Maradt tehát az a megoldás, hogy a bírák (*Hellanodikasok*) értékelték a sportolók edzéseredményeit, és csak a legjobbak viszonylag szűk köre számára engedélyezték végül az olimpiai játékokon való részvételt. Ugyancsak a bírák döntöttek vitás esetekben a korcsoportba történő beosztásról. Stadionfutásban, birkózásban és ökölvívásban (Kr. e. 200-tól pankrationban is) külön versenyt rendeztek a felnőttek és az ifjak számára. Nem rögzítették szabályba a két korcsoport közötti határvonalat, hanem a 18–20 év körüli ifjak fizikai állapotát személyenként felmérték, és úgy döntöttek el, ki melyik korcsoport versenyein vehet részt.²⁰ (A bizonytalan datálású rhodosi Nikasylos például az ifjak birkózó küzdelmén kívánt részt venni – koránál fogva megtehetette –, de a versenybírák túlságosan erősnek találták őt, és a felnőttek közé sorolták. Ítéletüket igazolta, hogy Nikasylos ott is győzni tudott.²¹)

Érdeemes itt kitérni arra, hogy mai jogérzékünk szerint helytelen volt a rendező állam polgárai közül válogatni a bírákat akkor, amikor értelemszerűen a ver-

¹⁸ Ezt a fejleményt újabban a Kr. u. 5. sz. első felére teszik, míg korábban a Kr. u. 393-as időpon-
tot feltételezték. L. Stefan Lehmann: Spätantike Agone in Olympia und den anderen
'panhellenischen' Heiligtümern. Neue Perspektiven für die Geschichte der Agonistik. In: K.
Lennartz-S. Wassong-Th. Zawadzki ed.: New Aspects of Sport History. The Olympic Lectures.
Proceedings of the 9th ISHPES Congress, Cologne, Germany, 2005. 64–72.

¹⁹ Vö. P. Siewert: Eine Bronze Urkunde mit elischen Urteilen über Böoter, Thessaler, Athen und
Thespiar. In: X. Bericht über die Ausgrabungen in Olympia (Frühjahr 1966 bis Dezember
1976). Berlin, 1981. 228–248.

²⁰ W. Petermandl: Überlegungen zur Funktion der Altersklassen bei den griechischen Agonen.
Nikephoros 10, 1997. 135–147.; Nigel B. Crowther: *Athletika. Studies on the Olympic Games
and Greek Athletics.* (Nikephoros Beihefte 11.) Hildesheim, 2004. „Age-Categories at
Olympia”, 87–98.

²¹ L. Moretti (1957) no. 973. Vö. Pausanias VI, 14,2.

senyzők zöme is a helyiek közül került ki.²² Így mindig fennállhatott az ítékezés elfogultságának veszélye. Az élisi bírák tisztessége azonban közmondásos volt az ókorban. Amikor egy ízben II. Agis spártai királynak dicsérettel említették az olümpiai ítések pártatlanságát, ő azzal torkolta le az így nyilatkozókat, hogy olyan nagy dolog minden negyedik esztendőben egyszer igazságosnak lenni?²³ Szerintünk a spártai király helytelenül becsülte le ennek jelentőségét. Mindössze egyetlen olyan esetről tudunk, amikor a hazai versenyző javára hozott ítélet kapcsán az elfogultság megalapozott gyanúja merült fel. Kr. e. 396-ban a stadionfutás befutója rendkívül szorosan alakult. Minden versenyszámnál három bíró ténykedett. Ezúttal, amikor a helybeli Eupolemos és az Ambrakiából érkezett León egyszerre ért célba, két bíró a helybéli, egy pedig az idegenből jött versenyzőt jelölte győztesnek. Így aztán Eupolemos kapta a vadolajágból font győzelmi koszorút. León azonban fellebbezett a bírakat felügyelő Olympiai Tanácshoz, amely ilyen esetekben hasonló szerepet töltött be, mint a manapság Lausanne-ban működő Legfelsőbb Sportbírószág. A Tanács helybenhagyta ugyan a kihirdetett végeredményt, de az Eupolemos javára döntő két bírót pénzbírsággal sújtotta. Nyilván tanúk meghallgatása után döntöttek így. Azonban a csalás ezúttal sem bizonyosodott be, csupán a gyanút nem tudták eloszlatni.²⁴ Ha meggondoljuk, hogy 20 teljesen mezítelen versenyzőt kellett a három bírónak figyelni, akkor elismerhetjük, hogy nem voltak könnyű helyzetben. Ugyan csak a győztes személyét kellett megállapítaniuk – a további helyezésekre senki sem volt kíváncsi, hiszen a görög szemlélet szerint a második helyezett éppúgy vereséget szenvedett, mint az utolsó –, de semmiféle technikai segédeszköz nem állt rendelkezésükre, amellyel együttes célba érkezés esetén valaki javára nyugodt szívvel dönthettek volna.

Miközben Élis városában folyt a sportolók felkészülése, Olympiában is megpezsdült az élet. Noha S. G. Miller erre nem tér ki, ott valójában a játékok közötti négyéves szünet sem telt zavartalan nyugalomban. Zeus híres szent körzete a zöldellő ligetben felállított, közel 70 oltárral és a versenyhelyszíneket, a Stadiont és a Lóversenypályát (Hippodromos) körülvevő díszes templomok meg középületek sok turistát vonzottak ide, no meg hívőket, akik áldozatok bemutatásával igyekeztek elnyerni az istenek jóakarátát. Az alkalmi látogatókat – csakúgy, mint napjainkban – képzett idegenvezetők (*exégetések*) igazították el a látnivalók sűrűjében.²⁵ Sokan pedig azért zárandokoltak ide, hogy Apollón jóspapjától – aki a hagyomány szerint az istenség fiától, Iamostól származott – betekintést

²² Élis 28 ifjú és 87 felnőtt bajnokáról tudunk. Ezzel fölényesen vezeti a győztesek statisztikáját. Győztes sportolónak száma nyilván arányban állt a helybeliek fokozott részvételével. L. N. B. Crowther, 2004. 110.

²³ Plutarchos: Lykurgos 20.

²⁴ N. B. Crowther: „Sed quis custodiet ipsos custodes?” The Impartiality of the Olympic Judges and the Case of Leon of Ambracia. Nikephoros 10. 1997, 149–160.

²⁵ U. Sinn, 1996. 67.

nyerjenek sorsuk jövődő alakulásába.²⁶ Az igazi sokadalom azonban a játékok időszakában lepte el a környéket.

300 júliusában előbb munkások érkeztek. Megtisztították a Stadion és a Lóversenypálya homokját a növényektől, fellazították és megöntözték, majd el-egyengették a talajt. Ezt követően felásták az ötpróba (*pentathlon*) távolugró küzdelméhez szükséges ugrógödört, és felszerelték a rövidtávfutásnál használatos rajtgépet a futópálya keleti végénél. Ez a rajtgép (*hyspléx*) az idők folyamán változáson ment át. 300-ban egy hosszú sorompót emeltek a has magasságában a futók elé. Ezt egy tekerő szerkezettel mozgatták. Adott jelre, ami vagy kürtszó volt, vagy vezényszó: *apite* (induljatok), a sorompót leengedték, és a versenyzők elrajtoltak.²⁷ Miközben az erre kijelölt emberek a pályákat készítették elő, mások az épületek javítását, meszelését, festését végezték, míg megint mások a Stadion versenypályája köré vágott csatornát tisztították meg a törmeléktől. Ebbe ugyanis a játékok idején tiszta ivóvizet eresztettek, hogy az oltsa a nézők és a sportolók szomját.

Mindehhez hozzátehetjük, hogy felkészültek a 30–40 ezer néző elhelyezésére is. (Modern számítások szerint körülbelül ennyien férhettek el a Stadion körül földből emelt mesterséges halmokon.) A Lóversenypályától délnyugatra füves terület húzódott. Már az ünnepi eseményt megelőző hetekben ácsok érkeztek ide, akik előkészítették a favázakat a látogatók elhelyezésére szolgáló sátrak és lombkunyhók számára. Aztán kereskedők jöttek, felállították árudáikat, és az ünnep idejére színes kirakodóvásárral várták a vendégeket. Munkához láttak a kútások is. Olympia bőséges talajvízzel rendelkező területen feküdt. Ezt kihasználva alkalmi kutakat ástak a rendezvények kezdete előtt, de ez csak némileg enyhített a vízhiányon. A leggyakrabban 5 méteres mélységig kellett leásni ahhoz, hogy a vízhez eljussanak. Amikor aztán véget értek a játékok, az így nyert mélyedésekbe hányták a felgyülemlt hulladékot. Építettek néhány ideiglenesen üzemelő latrinát is, de tudták, hogy a többség a folyókat, vagyis az Alpheioszt és a Kladeost fogja az adott célra igénybe venni.²⁸

A játékokra a nyári forróság tetőpontján került sor. Az itt uralkodó por, hőség és vízhiány közmondásos volt. A cudar állapotokat tovább rontotta az a körülmény, hogy a legtöbb látogató alkalmi tűzhelyeken főzte meg ételét. A keletkezett füst és hamu nyomán a levegő egyre fojtogatóbbá vált, és ezt az ételhulladékok bűze csak még kellemetlenebbé tette. Ami persze az emberek számára terhes volt, az kedvezett a legyeknek. Nem véletlenül rebesgették, hogy a legendás időkben a Zeusnak tisztelgő Héraklést, a főisten fiát, a nehézatléták példaképét is legyek lepték itt el, mire ő szorult helyzetében áldozatot mutatott be *Zeus*

²⁶ L. Catherine Morgan: *Athletes and Oracles. The transformation of Olympia and Delphi in the eighth century BC.* Cambridge, 1990., U. Sinn, 1996. 22.

²⁷ H. M. Lee, 2001. 56–58.

²⁸ U. Sinn, 1996. 70.

Apomyiosnak, a „legyeket elűző” Zeusnak. A mitológiai hős példáját a 300-ban Olympiába látogató szurkolók is buzgón követték.²⁹

Mire Olympiában befejeződtek az előkészületek, addigra a sportolók közös felkészülése is véget ért. 300. augusztus 6-án reggel – S. G. Miller szerint – ünnepi menet állt indulásra készen, hogy Éliből Olympiába vonuljon. Ott volt a 10 versenybíró, az Olympiai Tanács 50 tagja, néhány száz sportoló és talán 100 lovas egység (lovak, kettes és négyes fogatok), valamint az edzők, a családtagok és a szurkolók meg a hivatalos személyek munkáját segítő közemberek és rab-szolgák hada. A menet útja valószínűleg Élistől délre Letrini (mai Pyrgos) felé vezetett, majd onnan keletre, Olympia irányába kanyarodott. Útközben a felvonulók megálltak a Piera forrásnál, ahol a versenybírák egy disznó vére és a forrás vize segítségével tisztító szertartáson mentek keresztül.³⁰ Itt jegyezzük meg, hogy amikor – ugyancsak négyévenként – a hajadon leányok részére megrendezték Olympiában Héra, Zeus felesége tiszteletére a Héraia néven ismert futóversenyeket, akkor az ezek lebonyolításáért felelős 16 élisi asszony ugyanítt, ugyanilyen megtisztulásban részesült.³¹ S. G. Miller úgy gondolja, hogy a menet résztvevői még aznap este Olympiába érkeztek, és másnap, augusztus 7-én kezdetét is vette az olympiai versengés.

Érdekes, hogy miközben S. G. Miller általában elfogadja H. M. Lee rekonstrukcióját az ókori olympiai játékok programjának változásairól és a versenyek előkészületeiről, figyelmen kívül hagyja utóbbi következő megállapítását: „*Was Letrini the place where the procession stopped for the night? The pause would then have served the dual purposes of affording an opportunity for the rites and rest for the night... Since the journey from Elis to Olympia probably lasted two days* (kiemelés tőlem – K. I.), *and the Games began not on the full moon but two or three days before...*”³² Mindezek alapján mi úgy hisszük, hogy a tisztító szertartást követően a – nem augusztus 6-án, hanem 5-én Éliből elindult – menet résztvevői Letrinishen töltötték az éjszakát, és onnan másnap reggel, augusztus 6-án indultak el a hátralévő 23 kilométernyi távolság megtételére. Még a délidő beállta előtt érkezhettek Olympiába, ahol a nap hátralévő részében berendezkedtek az ott tartózkodásra, pihentek, és ki-ki áldozatok bemutatásával tett eleget vallási kötelemeinek.

Augusztus 7-én reggel vette kezdetét az olympiai játékok rendezvénysorozata. Mivel Miller is egyetért Leével abban, hogy a 300-as év olympiai versenyei ötnaposak voltak, és a telihold ekkor a játékok kezdetét követő harmadik napon (ez esetben augusztus 9-én) köszöntött be, ettől kezdve az általa adott rekonstrukció autentikusnak fogadható el. Ezt a következőkben röviden összefoglaljuk, kiegészítve néhány, általunk fontosnak gondolt információval.

²⁹ Vö. Pausanias V, 14,1.

³⁰ H. M. Lee, 2001. 28–29. Vö. Pausanias V, 16,8.

³¹ Pausanias V, 16,8. L. A. Guttman: *Women's Sports: A History*. New York, 1991. 20.

³² H. M. Lee, 2001. 29.

A versenybírák, a sportolók és az edzők a Tanácsházba (*Bouletérion*) mentek, hogy esküt tegyenek, és elkészülhessen a korcsoportok szerinti beosztás. Az eskütétel az építmény 14×14 méter alapterületű belső udvarában ment végbe. Ott állt az eskü betartását felügyelő Zeus félelmet gerjesztő szobra, amely mindkét kezében villámot tartott. Ez elé egy kibelezett vadkan véres belső részeit terítették a földre, és az eskütevőnek ezeken állva kellett fogadalmát megtennie. A komor szertartás értelme világos volt: aki esküjét szántszándékkal megszegi, azt Zeus villáma sújtja, és ugyanolyan cudar sorsot szenved, mint a vadkan, amelyet kizsigereltek.³³ Először a sportolók esküdtek. Ez formális szertartás volt csupán, mivel csak megismételték a közös felkészülés kezdetén, Élisben egyszer már letett esküjüket. Viszont szavaik igazságát megerősítendő velük lévő férfi családtagjaik ugyancsak esküt tehetek. Az eskütétel egyébként egyenként történt, így még nagyobb súlya volt, mint napjainkban, amikor az olimpiai eskü a résztvevők együttesen teszik le. Azután az edzők fogadták esküvel, hogy illetéktelen közbeavatkozással nem fogják befolyásolni a küzdelmek kimenetelét, végül a bírák következtek. Ők megesküdték arra, hogy senkitől sem fogadnak el ajándékot, vagyis nem hagyják magukat megvesztegetni, és amit a versenyzőkről megtudnak, azt senkinek sem árulják el.³⁴ Utóbbi fogadalmuk értelmét az eskütétel utáni esemény, a tudakozódó beszélgetés (*dokimasia*) magyarázza.

A versenybírák egyenként elbeszélgettek minden sportolóval és ló-, illetve fogattulajdonossal. Ennek a beszélgetésnek a tapasztalatai nyomán sorolták be a versenyzőket a felnőttek, illetve az ifjak korcsoportjába, valamint a lovakat és fogatokat a csikók vagy a felnőtt lovak versenyére. Mivel senki sem rendelkezett írásos okmányokkal, az állatok pedig passzussal, a versenyzők és a lótulajdonosok állításait saját, illetve lovuk életkoráról a bírák ravasz kérdésekkel igyekeztek ellenőrizni. A sportolók esetében, mint említettük, a fizikai állapotot is figyelembe vették. Az eskütétel és a beszélgetés kora reggeltől déltájig hódott. Ezután egy nagy fehér hirdetőtáblán (*leukóma*) tették közzé a sportolók és csoportbeosztásuk, valamint a felnőtt lovak és a csikók listáját.³⁵

Délután került sor a trombitások és kikiáltók vetélkedésére.³⁶ Ennek helyszíne a Stadion bejáratánál álló egyik oltár volt. A két, nem sportbéli versengést azért rendezték meg, hogy a játékok lebonyolításában a legjobb hangszeres tudás és a legszebb hang birtokosai működhessenek közre. Ugyanis az egyes versenyszámok megkezdését és befejezését, valamint az eredményhirdetés tényét trombitajel adta a nézők tudtára, míg a versenyzők és a győztesek, valamint utóbbiak atyja és hazája nevét a jó torkú kikiáltó közölte a több tízezres nézősereggel. Az évezredek távolából sajnos csak a győztesek elenyésző hányadának neve sejlik elő. Azt viszont tudjuk, hogy ezen a napon a trombitások versenyét a megarai

³³ Pausanias V, 24,9–10.

³⁴ Lásd 16. jegyzet.

³⁵ H. M. Lee, 2001. 31–32.

³⁶ Uo. 32–34.

Hérodóros nyerte meg. Ő kiemelkedő klasszisa volt ennek a versenyszámnak, hiszen 328 és 292 között tíz alkalommal tudott győzni.³⁷ A nap hátralévő részében a sportolók a következő nap versenyeire való felkészüléssel töltötték az időt, a szurkolók pedig a templomokat keresték fel. Ezek közül kiváltképp nagy érdeklődést keltett Zeusnak a Kr. e. 5. században épült szentélye, a görög anyaország legnagyobb temploma, amelyben megcsodálhatták Pheidias hétszeres életnagyságú, arannyal és elefántcsonttal díszített ülő Zeus-szobrát, az ókori világcodák egyikét. Ezzel az épülettel párhuzamosan emelkedett Héra temploma, amely terjedelmét tekintve Zeusénak mindössze 5/6 része volt. A görögök úgy gondolták, egy istennőnek nem lehet akkora szentélye, mint férjének. E templom fő ékessége a kiváló szobrász, Praxitelés alkotása volt, amely Hermést, az istenek futárját ábrázolta, karján a kisgyermek Dionysos-szal, a mámor és a bor istenével. Aki manapság ellátogat az olympiai múzeumba, szinte teljes épségében láthatja a gyönyörű műalkotást.³⁸

Augusztus 8-án a kora reggeli nap ünneplőbe öltözött férfiakra vetette első sugarait. A Zeusnak szentelt liget délkeleti szögletében (onnan később majd északnyugatra helyezik át) állt a *Prytaneion*nak nevezett épület.³⁹ Ebben laktak, dolgoztak és étkeztek a Zeus-kultuszt irányító helybéli tisztviselők, és itt lobogott az örökké égő szent tűz Hestia, az Élis tartomány és Olympia békéjén örködő istennő tiszteletére. Itt gyülekezett az ünneplő tömeg, és innen indult el, hogy áldozatot mutasson be a ligetben álló, közel 70 oltár mindegyikénél. Közben a lovak és fogatok kivonultak a Lóversenypályához, amely eddigre már a dudvától megtisztítva, simára döngölve várta a versenyt. Az áldozati szertartás végeztével ide tódultak az érdeklődők.

A pálya (*Hippodromos*) nyugat-keleti irányban feküdt, hosszanti oldalain elnyúló téglalakú volt, és keleti végét ovális formára lekerekítették. A téglanyugatra eső rövid, egyenes oldalán állt a háromszög alakú rajthely. A háromszög két befogóját lépcsőzetesen alakították ki. Az egymást követő fokoknál voltak a rajthelyek kis sorompókkal. A kürtszó elhangzása után mindkét befogó mentén előbb a leghátul, majd fokozatosan az egyre előrébb lévő lovak, illetve fogatok rajtoltak el. A háromszög alakú rajthely orrától 320 méternyire rendeződtek egy soros vonalba, és kezdték meg az igazi versenyt. Két oszlopot kellett megkerülniük. Az elsőt Hippodameiáról nevezték el. Az egyik monda szerint ugyanis hajdanán Zeus unokája, Pelops ennek a helybéli királylánynak a kezét kocsiversenyen aratott győzelem révén nyerte el, és ezután alapította meg győzelme emlékére és nagyatyja tiszteletére az olympiai játékokat. A pálya túlsó végén álló másik oszlop, ahol a versenyzők az első kanyar veszélyeivel találkoztak, a

³⁷ L. Moretti, 1957. no. 468, 472, 477, 481, 485, 492, 499, 509, 526, 532.

³⁸ Olympia műemlékeiről I. A. Mallwitz: *Cult and Competition Locations at Olympia*. In: W. J. Raschke, 1998. 79. H.-V. Herrmann: *Olympia. Heiligtum und Wettkampfstätte*. München, 1972. A múzeumról I. M. Andronicos: *Olympia*. Athens, 1985.

³⁹ U. Sinn, 1996. 79–80.

Taraxippos (A lovak réme) nevet viselte. Az oszlop névadója az az ártalmas démon volt, akinek kiengesztelése segíthetett a balesetek elkerülésében. Ha a lovak mindkét oszlopot megkerülték, akkor teljesítettek egy egész kört. Ennek hossza 6 stadion, vagyis durván 1152 méter volt, míg a versenypálya teljes hosszát 8 stadionra, tehát 1536 méterre tehetjük (hatszor, illetve nyolcszor 192 méter).⁴⁰

Trombitaszó harsant, és a nézőtér elcsendesedett. A kikiáltó szavára sorban megjelentek a hivatásos hajtók által irányított lovak és fogatok, valamint a paripák tulajdonosai. A kikiáltó az utóbbiak nevét, atyjuk és szülővárosuk elnevezését adta a nézők tudtára. Ugyanis a bajnoknak járó koszorút soha nem a „zsoké”, hanem a tulajdonos kapta. Előbbit nem tekintették sportembernek, csak a ló vagy a fogat tartozékának. Ha például a ló levetette hátáról, amint azt a korinthuszi Pheidólas Aura (Szellőcske) nevű állata tette, de lovasa nélkül is elsőként haladt át a pálya nyugati végénél lévő célvonalon, akkor is győztesnek hirdették ki a tulajdonost.⁴¹ Persze abból a körülményből, hogy a lovas számokban vetélkedő tulajdonosok fizikailag nem vettek részt a küzdelmekben, érdekes következtetések adódtak. Férjezett asszonyok vallási okokból még nézőként sem jelenhettek meg az olympiai játékokon. Lovat, fogatot azonban indíthattak, és távollétük sem akadályozhatta meg őket abban, hogy bajnokságot nyerjenek. Ha pedig pártában maradt hölgyekről volt szó, személyesen örvendezhettek sikerüknek. A spártai királylány, Kyniska, akiről nem tudjuk, hogy férjezett volt-e, Kr. e. 396-ban és 392-ben győzött a négyes fogatok versenyében, és a történelem első női olympiai bajnokaként vonult be a hírességek csarnokába.⁴²

Először a felnőtt lovak versenyeit bonyolították le. A négyes fogatok 12 kört, tehát 320 méter + 72×192 méter = 14 144 méteres távot futottak be. Emlékeztünk, a háromszög alakú rajthely csúcsától 320 méternyire rendeződtek a fogatok egy sorba, és onnan kezdték meg a körök (1 kör = 6 stadion, 12 kör = 72 stadion) teljesítését. 300. augusztus 8-án ez a kyrénéi Theochrétosznak sikerült a leggyorsabban.⁴³ Miután a lelkes tömeg kellőképp megünnepelte sikerét, elrajtoltak a lovasverseny résztvevői. Sem a vetélkedő fogatok, sem a vágató paripák létszámát nem ismerjük. 10 és 60 között váltakozik a sporttörténészek becslése. A bizonytalanság fő oka az egyértelmű írásos források hiánya mellett az, hogy a Lóversenypálya romjai sem maradtak fenn, mivel egy Kr. u 6. századi földrengés nyomán az objektum teljesen megsemmisült. Így aztán a rajthely mérete sem ismert. A lovak 2624 métert, vagyis 2 kört futottak. Hogy a versenyt ki nyerte, arra nézvést nincs adatunk, mint ahogy sajnos a többi lovas versenyszám győzte-

⁴⁰ A lóversenypálya méreteinek rekonstrukciójáról I. J. Ebert: Neues zum Hippodrom und zu den hippischen Konkurrenzen in Olympia. Nikephoros 2, 1989, 89–107.

⁴¹ L. Moretti, 1957. no. 147. Vö. Pausanias VI, 13,9.

⁴² I. Kertész: The first female Olympic champion. In: Kalokagathia. Semmelweis Egyetem, A Testnevelési és Sporttudományi Kar Közleményei. 2000. 75th Anniversary Special Issue. 53–58.

⁴³ L. Moretti, 1957. no. 508.

sének nevét sem jegyezte fel a történelem. A felnőtt lovak küzdelmét a kettes fogatok vetélkedése zárta. Itt a versenytáv 9536 méternyi volt. Végül a csikó négyes fogatok versenyét bonyolították le ugyanilyen távon. Ezzel a lovasversenyek befejeződtek. (Később majd kiegészül a program a csikók futtatásával és a csikó kettes fogatok versengésével.)

Az izgalmak elcsitultával a szurkolók áttelepültek a Stadiont övező földhátasokra. A Stadion egy 212 méter hosszú és 30 méter széles téglalakú küzdőtér volt.⁴⁴ Elnevezését a stadion hossz mértékről nyerte, mivel a futópálya hossza rajttól a célig 1 stadiont tett ki. Összhangban azzal a ténnyel, hogy görög földön nem létezett egységes szabvány a terület-, ür-, hossz- és súlymértékekre, a stadion, mint hossz mérték és ennek megfelelően a különböző stadionok, mint létesítmények eltérő nagyságúak voltak. Egy stadion 600 lábbal volt egyenlő, és általában 175–177 méter körüli hosszt jelölt. Olympiában viszont egy mondai hagyomány szerint Zeus fia, Héraklész – őt is a játékok alapítói között tartották számon – maga mérte ki a 600 lábat. Egy isten fia persze nagyobb lábakkal rendelkezett, mint a közönséges földi halandók, következésképp az olympiai stadion a többinél lényegesen hosszabb, pontosan 192, 27 méter volt. Ez lett azután a legősibb olympiai versenyszám, a stadionfutás távja is.

A lovasversenyeket követő program pont a Stadionban lebonyolított *pentathlon*,⁴⁵ vagyis öttusa vagy ötpróba volt. Ez neve szerint öt versenyszámból állt, és alapvetően a színvonalas katonai felkészülést szolgálta. Ugyanis magába foglalta mindazokat a mozgásformákat, amelyek a harctéren a leggyakrabban kerültek végrehajtásra. A versenyszámok összetétele ismert, ugyanakkor találgatni tudjuk csupán azt, hogy ezeket milyen sorrendben bonyolították le, és miképp állapították meg a végső győztes személyét. E helyen a sporttörténészek körében kialakult legnépszerűbb álláspont ismertetésére vállalkozhatunk csak. Eszerint a versenyek sorában először azt a három számot rendezték meg, amelyeknek külön nem voltak küzdelmei, csupán a *pentathlon* keretein belül adtak lehetőséget a sportolóknak ügyességük összevetésére. Ezek voltak a diszkoszvetés, távolugrás és gerelyhajítás. Mivel általános vélemény szerint az nyerte a *pentathlon*ot, aki három versenyszámban tudott diadalmaskodni az ötből, ha akadt olyan atléta, aki ezt az első három versenyt megnyerte, akkor őt hirdették ki végső győztesnek. Ellenkező esetben lebonyolították a stadionfutást, és ha azután sem állt senki három győzelemmel, akkor a birkózás döntötte el az elsőséget. A verseny során azok a sportolók, akik a részküzdelmekben elveszítették esélyüket a végső győzelemre, kiestek. Így a legkiélezettebb helyzetben ketten álltak a végén 2-2 győzelemmel, és kettejük birkózó összecsapásának eredménye döntötte el a bajnoki címet. Hogy 300 augusztusában kinek homlokát díszítették győzelmi koszorúval a *pentathlon* küzdelmeinek végeztével, sajnos nem tudjuk.

⁴⁴ A. Mallwitz, 1998. U. Sinn, 1996. 60. W. Decker, 1995. 158.

⁴⁵ H. M. Lee. 2001. 40–47; W. Decker, 1995. 93–104; H. A. Harris: Sport in Greece and Rome. London, 1972. 33.

Kiegészítésképp megjegyezzük, hogy az antik *pentathlon* történetében több kiemelkedő versenyző akadt. A Delphoiban rendezett pythói játékokon a krotóni Phayllos⁴⁶ úgy győzött, hogy diszkosszal 28,12 métert dobott. Mivel a sportszerek, így a diszkoszok is eltérő méretűek voltak a különböző versenyeken, ezért eredményeket csak ritkán jegyezték fel. A fontos a győztes személye volt. Ha ezt a dobást mégis megjegyezték, akkor nyilván kiugró teljesítménynek értékelték. Az ókori diszkoszvető egy kis dobogóra állt fel, ha jobb kezes volt, akkor behajlított bal lábát jobb térde mögé helyezte, jobb kezével fogta a diszkoszt, körülbelül tompor magasságban, törzsét jobbra csavarta, majd egy lendítést követően úgy dobta el a sportszöközt, hogy közben előreszökkenve leugrott a dobogóról. Következésképp a ma használatos forgásos technika az idő tájt ismeretlen volt. Ugyancsak eltért a maitól a távolugrás technikája. Az említett Phayllos Delphoiban 16,28, míg a spártai Chionis Olympiában 16,66 métert ugrott. A távolugrást egy felásott és puha homokkal beszórt területen bonyolították le, amelynek hossza 50 láb volt. Phayllos 55 delphoi láb és Chionis 52 olympiai láb távolságúra sikerült ugrása során az atléták tehát túlugrották a távolugrógödört. Minden bizonnyal ez keltett akkora szenzációt, hogy eredményüket írásban is megörökítették. Hogyan lehetett mezítláb ekkorát ugrani, amikor ráadásul az ugró mindkét kezében egy-egy, körülbelül másfél-kétkilós lendítősúlyt is cipelt magával? A rejtély megoldása valószínűleg a következő: Az atléta nekifutás után két lábával dobbantott az ugróhely kezdetét jelző vonalról, és a telefonkagyló vagy vasaló formájú, kőből vagy fémből készült lendítősúlyt két kezével előre lendítve ugrott. Ugrása végén kezeit hátracsapva ért földet. Ezután hasonló technikával, de már nekifutás nélkül, a földet érés helyétől két lábbal elrugaszkodva ugrott újra, és ezt még háromszor megismételte. Az első ugrás kezdőpontjától az ötödik ugrás végpontjáig mérték azután az összesített eredményét. Ezzel a technikával, amit antik vázaképek és kisplasztikák tanulmányozása révén rekonstruáltak, a német Harald Schmid, a 400 méteres gátfutás háromszoros Európa-bajnoka – aki visszavonulása után az ókori távolugrás problematikájával foglalkozott –, ugyancsak képes volt 16 méter feletti ugrás kivitelezésére.⁴⁷ Ellenében a diszkoszvetéssel és a távolugrással, a gerelyhajítás technikája a maihoz hasonló volt. Hogy miképp zajlott a stadionfutás és a birkózás, azt majd ezen sportágak felnőtt versenyének leírásakor ismertetjük. Az ókor *pentathlon* bajnokai közül kiemelkedett az élisi Gorgos⁴⁸, aki négy Olympián nyerte meg ezt a versenyszámot, valamint kétszeres stadionfutó és egyszeres fegyveres futó győztes is volt.

⁴⁶ Maróti Egon: A delphoi Pythia sportversenyeinek győztesei. Bp., 2000. 23–25.

⁴⁷ L. H. Schmid-N. Müller: New Conception of the Theories of Long Jump in Ancient Greece. In: New Horizons of Human Movement. 1988, Seoul Olympic Scientific Congress. Sept. 9–15. 1988, Dankook University, Cheonan Campus. Abstracts.

⁴⁸ L. Moretti, 1957. no. 961–966. Vö. Pausanias VI, 15,9.

Az augusztus 8-i nap látványos vallási cselekménnyel ért véget. Naplemente után (a görögök a 24 órás napot napnyugtától napnyugtáig számították, tehát az ő nézőpontjukból ez már augusztus 9-én történt) halotti áldozatot mutattak be Pelops, a versenyek egyik alapítója számára. Ennek a szertartásnak a helyszíne az úgynevezett Pelopion volt, egy szent liget, ami a hős – emlékezhetünk, Zeus unokájáról van szó – állítólagos sírhalmát foglalta magába. A területet a Kr. e. 4. század során ötszög alakú fallal vették körül. Az est leszálltával ide zarándoklók fekete kost áldoztak föl, és annak vérével hintették be a sírdombot, miután a szentélynek a lenyugvó Napra emlékeztető nyugati bejáratán keresztül a halom közelébe értek.⁴⁹ A szertartás több célt szolgált egyszerre. Egyrészt kifejezte a helyiek által leginkább tisztelt mitikus hős iránti hódolatot, másrészt kiegészítette a nemrég lezajlott lovas versenyek élményét, hiszen Pelopsnak Hippodameia keze elnyeréséért sikerrel megvívott fogatversenyére is emlékezhetek. Egyúttal azonban világosan utalt arra a genetikai kapcsolatra is, amely a halotti kultuszt összekötötte a versenysport kialakulásával. Hiszen a modern kutatás úgy véli, a versenysport gyökereit a halotti és a termékenység kultusz mozgásos elemei között találjuk meg.⁵⁰ A Pelopsnak bemutatott halotti áldozat azt bizonyítja, hogy ezzel a ténnyel a görögök is tisztában voltak. A sportolók, edzőik, a bírák és a szurkolók számára egyaránt kimerítő nap végén sietősen álomra hajtotta fejét a sokadalom.

Augusztus 9-én, a napkeltét követően, és miután éjszaka beköszöntött a telihold, megint ünneplőbe öltöztek az emberek. A termékenyítő főistent, Zeust köszöntötték ez alkalommal. A halotti áldozat után most az új életet adó isteni erőknak hódoltak, mintegy folytatva a vallási cselekményeket összekötő gondolatot: a versenysport másik eredőjét a halotti mellett a termékenység kultusz jegyében végrehajtott mozgások jelentették. A Zeus hamuoltáránál bemutatandó áldozatra 100 marhát tereltek össze. Ezeket ünnepi felvonulás keretében hajtották az áldozati helyre. A felvonulók között ott voltak a különböző városokból érkezett hivatalos küldöttek. Ezek a tekintélyes férfiak aranyedényeket, parázstartókat, valamint egyéb értékes áldozati kellékeket vittek magukkal, hogy ezzel is kifejezzék tiszteletüket a játékok isteni védnöke iránt. Persze a drága tárgyakkal az általuk képviselt közösség presztízsét is növelni kívánták. A kúp alakú hamuoltár, a körmenet célpontja, nagyjából 7 méter magas és 10 méter átmérőjű volt. A 100 marhát ennek lábánál döfték le, majd combjukat az áldozópapok az oltár tetején elégették.⁵¹ A maradék húst ezután megsütötték, és szétosztották a körmenet résztvevői között. Az esti díszlakomán azután ki-ki a saját húsadagját

⁴⁹ L. W. Burkert: Das Opferritual in Olympia. In: Olympische Spiele – die andere Utopie der Moderne. Olympia zwischen Kult und Droge, hrsg. G. Gebauer. Frankfurt am Main, 1996. 27–38.

⁵⁰ H. D. Evjen: The Origins and Functions of Formal Athletic Competition in the Ancient World. In: Proceedings of an International Symposium on the Olympic Games 5–9 September 1988. ed. W. Coulson-H. Kyrieleis. Athens, 1992. 95–104.

⁵¹ U. Sinn, 1996. 52. Vö. Pausanias V, 13,8–11.

a közösség rendelkezésére bocsájtotta, és az így létrejött vidám „pikniken” próbálták elfelejteni az előző este komor hangulatát.

A reggeli körmenet és az esti lakoma között, délután kerültek sorra az ifjak küzdelmei a Stadionban. Ebben a korcsoportban a stadionfutást az élisi Timosthenés⁵² nyerte, majd a birkózás és ökölvívás versenyei következtek. (Az ifjak számára csak 100 évvel később rendezték meg a *pankrationt*.) Az ökölvívás bajnoka az ugyancsak élisi, vagyis helybéli Hippomachos volt.⁵³ A program illetően alakulása nem nélkülözte a belső logikát. Hiszen a termékenység ünnepe-n versenyeztek az ifjak, az új élet hajtásai.

Augusztus 10-én zsúfolt program várt a sportolókra és a nézőkre egyaránt. Ezen a napon bonyolították le az összes, még hátralévő versenyszám küzdelmeit a Stadionban. A versenyzők és edzőik a Héra-templom után keletre húzódó úton vonultak a Stadion irányába. Tőlük bal kéz felé, a Kronos-domb alá vágott teraszon kincsesházak sorjáztak. Ezek közből épült és templomot formázó kicsiny épületek voltak, amelyekben az egyes városoknak az olympiai Zeus-szentély részére felajánlott drága áldozati ajándékait őrizték. Az út két oldalát 6-6 bronzból készült Zeus-szobor szegélyezte. Ezeket a vesztegetésen ért sportolókra kivetett pénzbírságból készítették. Az egyik oldalon az a hat szobor állt, aminek költségeit a thesszáliai Eupólos és általa megvesztegetett vetélytársai fizették. A thesszáliai nehéztalépa Kr. e. 388-ban úgy nyerte meg a felnőttek ökölvívását, hogy ellenfeleit sorban lepénzelte.⁵⁴ A szobrok talapzatán a vétkesek neve és bűnük megnevezése volt olvasható. Ezekkel a szobrokkal szemben másik hatot is felállítottak. Ezek költségeit az athéni pentathlonista, Kallippos és honfitársai fedezték. Kallippos Kr. e. 332-ben a *pentathlon*t nyerte meg versenytársai megvesztegetése révén.⁵⁵ A szobrok talapzatára epigrammákat véstek, amelyek ismertették a sportszerűtlenség elkövetésének és az igazságos büntetés megszületésének körülményeit.

A Stadion bejáratához érve a sportolók jobbra kanyarodtak. A Stadiontól nyugatra húzódott a Visszhangok csarnoka,⁵⁶ egy közel 100×10 méter alapterületű, félig nyitott oszlopcsarnok. Ennek hátsó, a Stadion felé néző falát színes festmények díszítették. A létesítmény onnan nyerte elnevezését, hogy állítólag hétszer verte vissza az emberi hangot. A csarnok mögött a Kr. e. 4. század közepe táján kialakítottak egy 8 méter széles és 100 méter hosszú, félig fedett gyakorlóteret.⁵⁷ Ennek mindkét keskeny oldalára zárható ajtókat helyeztek. Ide mentek a sportolók, itt végezték el a szükséges bemelegítő mozgásokat, és itt hagy-

⁵² L. Moretti. 1957. no. 505.

⁵³ Uo. no. 506.

⁵⁴ Uo. no. 384. L. Pausanias V, 21,2–4.

⁵⁵ Uo. no. 460. L. Pausanias V, 21, 5–6. Mindkét esetről Kertész István: A görög sport világa. (A jelenbe tekintő múlt.) Bp., 2007. 104–105.

⁵⁶ U. Sinn, 1996. 59.

⁵⁷ Uo.

ták ruhájukat, valamint olajozták be magukat. Versenyeik végeztével itt tisztálkodhattak meg.

Miller nem tér ki az olajozással kapcsolatban felmerült problémákra, pedig azon a mai napig vitatkoznak a sporttörténészek, hogy miért olajozták be a versenyes előtt testüket az atléták. A nehézatléták – így nevezték a birkózásban, ökölvívásban és a kettő elegeyből kialakított pankrationban versenyző sportolókat, mivel súlycsoportok nem lévén, általában a legnehezebb súlyúak értek el sikereket – közül a birkózóknál és pankrationistáknál még érthető lenne ez a szokás, mivel a beolajozott testen nehezebb fogást végrehajtani. De milyen előny származik ebből az öklöző számára? És miért kenekedtek be a futók? Az antik felfogás szerint az olaj rugalmassá tette a bőrt meg az izmokat. Ezt a vélekedést azonban a modern orvostudomány cáfolja. Ezért manapság sokan azt hiszik, hogy e szokásnak más oka volt. Ezt az okot az ókori ember hitében fedezik fel, ami szerint az olaj az életerő hordozója, és ha bedörzsölik a bőrbe, annak erősítő és gyógyhatása van.⁵⁸ A beolajozás szokásával volt összhangban az is, hogy a sportolók ruhátlanul versenyeztek. A hagyomány szerint Kr. e. 720-ban a megarai Orsippos⁵⁹ úgy nyerte meg a stadionfutást, hogy verseny közben elvezítette az ágyékkötőjét, és így mezítelenül ért célba. Állítólag ekkor ismerték volna föl, hogy mezítelenül még szabadabban és eredményesebben lehet mozogni, és ezért elhagyták az addig használt ágyékkötőt is. Valójában 720-ban jelentek meg a spártaiak az olympiai játékokon, és mivel ők odahaza ruhátlanul versenyeztek, e szokás olympiai bevezetése valószínűleg nekik tudható be.⁶⁰ A beolajozott és fedetlen test szépen mutatta az atléták fejlett izmait, és ez még látványosabbá tette küzdelmeiket.

Az öltözőhelyiségből, annak északra nyíló ajtaján át a versenyzők a *Stadion*-ba vonultak. Az edzők a pálya széléről adták utolsó tanácsaikat a rajthelynél csoportosuló hosszútávfutóknak. A pálya keleti és nyugati oldalánál, egymástól 1 stadionnyi távolságra fehérlett egy-egy, a földbe ásott hosszú kőgerenda. Ezek mutatták a futópálya két végét. Mivel versenyszámról versenyszámra változott a rajt helyszíne, például a kétszeres stadionfutás rajthelye a stadionfutás célvonala volt, ezért mindkét kőgerendát azonos módon alakították ki. Lyukakat fűrtak beléjük, és ezekbe fából vágott karókat szűrtak. A két karó közötti távolság jelölte az egyes futók számára indulási helynek szolgáló pályaszakaszt. Ez Olympiában 128 cm széles volt.⁶¹ A kőgerendák hossza megengedte, hogy stadionfutásban egyszerre 20-an rajtolhassanak el. Szabály írta elő, hogy a célba érkezés mindig a Stadion nyugati végénél történjék. Ennek valószínű – noha Miller által nem említett – oka az volt, hogy annak közelében állt Zeus hamuol-

⁵⁸ Ch. Ulf: Die Einreibung der griechischen Athleten mit Öl. Zweck und Ursprung. Stadion V, 2. 1979. 220-238; Kertész István, 2007. 170.

⁵⁹ L. Moretti, 1957. no. 16. L. Pausanias I, 44,1.

⁶⁰ A. Hönle: Olympia in der Politik der griechischen Staatenwelt. Bebenhausen, 1972. 30-31.

⁶¹ A futópálya kialakításáról I. W. Decker, 1995. 66. H. M. Lee, 2001. 54. S. G. Miller, 2004. 31.

tára, az ősi időkben itt lezajlott kultikus futóversenyek végpontja. Egykor ugyanis az ivarérett fiúk és leányok Démétér termékenység istennő tiszteletére Zeus, illetve neje, Héra oltáráig futottak minden tavasszal. A verseny után a két győztes feldíszített nászágyon egyesült egymással, hogy ezzel serkentsék Démétér istennő termékenyítő kedvét.⁶² Erre is emlékeztek, amikor a futóversenyek résztvevői a Stadionban összemérték tudásukat.

A hosszútávfutás volt a nap első versenye. Pontos távját nem tudjuk, a legrövidebb ismert táv 7, a leghosszabb 24 stadion volt. Feltételezik, hogy általában 20 stadiont, vagyis nagyjából 4000 métert futottak. Ha a táv páratlan számú stadion volt, akkor a keleti oldalon húzódó rajtvonalától indultak, ha viszont páros számú stadiont kellett megtenniük, akkor a rajt nyugaton történt. A lényeg az volt, hogy az utolsó hosszt keletről nyugatra fussák meg. Nem tudjuk, hogy ezen a napon ki nyert a hosszútávfutók versenyében. Mikorra küzdelmük véget ért, már megteltek a nézőtéri helyek. Következett ugyanis a legizgalmasabb programpont, a stadionfutók vetélkedése. Az előfutamok lebonyolítása után a legjobbak kerültek a döntőbe. Ők most a keleti oldalon felállított rajtgépnél készültek a rajtra. A Stadion déli oldalán lévő márvány dísztribün ülésein elhelyezkedtek a bírák. Nem csak az a három, akikre a győztes megnevezése várt, hanem mindegyikük. A legősibb versenyszámot ugyanis kötelező volt megtekinteniük. A velük szemközt emelkedő halmon egy márvány díszülés pedig Démétér istennő papnőjét várta. Ő egyedül lehetett férjes asszonyként a játékok szemlélője, noha csak a stadionfutás idején. Ezzel a gesztussal adták mindenki tudtára, az egykori tavaszi termékenységi futások emlékét fogják felidézni. A kürt jeladására elrajtoltak az atléták. Két tucat másodperc, és mindenki a magnésiai Pythagorast⁶³ ünnepelte, aki a nyugati végen lefektetett kögerendából kiálló karók között elsőként haladt át. A stadionfutásban győzni a legnagyobb dicsőségnek számított, nem csak azért, mert ezt a versenyszámot rendezték meg a legrégebbi időktől fogva, hanem azért is, mert az ebben nyertes bajnok neve jelölte az adott olympiai játékokat is. A stadionfutás kiemelt szerepe miatt jegyezték fel folyamatosan Kr. e. 776 és Kr. u. 217 között e szám 249 bajnokának a nevét.⁶⁴

A stadionfutás izgalma egy hosszabb szünet alatt heverhették ki a szurkolók, valamint azok a versenyzők, akik rövidtávú specialisták révén a kétszeres stadionfutásban is el akartak indulni. A szünet azért nyúlt viszonylag hosszúra, mert a rendezőknek le kellett szerelniük a Stadion keleti végén felállított rajtgépet, és azt a nyugati oldalra kellett áthelyezniük. A kétszeres stadionfutás résztvevői – egyszerre tízen – a stadionfutás célvonalát használták rajthelyként. Nekik a stadionfutás rajtvonalán elhelyezett karókat kellett megkerülniük, majd

⁶² H. D. Evjen, 1992. 102.

⁶³ L. Moretti, 1957. no. 500.

⁶⁴ A teljes névsort I. Kertész István, 2002. 153–159. és D. Matz: Greek and Roman Sport. A Dictionary of Athletes and Events from the Eight Century B.C. to the Third Century A.D. North Carolina-London, 1991. 121–126.

visszafutni odáig, ahonnan elindultak. Nagyjából egy biztosítótű formájú görbét futottak meg úgy, hogy például az 1. számú rajthelyről induló atléta visszafelé a 2. számú pályát vette igénybe. Ez az oka annak, hogy fele annyian versenyeztek egy futamban, mint a stadionfutás alkalmával. Most a célba érkezés után a helybeliek legnagyobb öröme az előző játékok bajnoka, az élisi Nikandros⁶⁵ adott okot az újabb ünneplésre, immár kétszeres győztesként.

Megjegyzendő, hogy az olümpiai játékok történetében több olyan kiváló sprinter akadt, aki mindhárom rövidtávfutó versenyben, vagyis a stadion-, a kétszeres stadion- és a fegyveres futásban is győzni tudott. Kiemelkedett közülük a rhodosi Leónidas⁶⁶, aki Kr. e. 164 és 152 között négy ízben aratott három-három futógyőzelmet. Viszont a stadion-, a kétszeres stadion- és a hosszútávfutás küzdelmét mindössze egyetlen sportoló tudta megnyerni. Ő a kariai Keramos szülötte, Polités⁶⁷ volt, aki Kr. u. 69-ben érte el azt a páratlan bravúrt, hogy egymás után mind a három futóversenyen győzött.

A futószámok után a rendezők több helyen fellazították a Stadion homokját a nehézatlétkai küzdelmek céljára. Ezeket manapság küzdősportoknak nevezik.⁶⁸ Előbb a birkózásra, majd az ökölvívásra, végül a *pankrationra* kerítették sort. Mindegyik versenyszám előtt sorsolással jelölték ki a küzdőpárokat.⁶⁹ Egy nagy kupába kicsiny agyagtáblákat dobtak, és az abc betűit két-két táblába vészték. A versenyzők a kupából kihúzták a táblákat, és azok kerültek egymással szembe, akik azonos betűket fogtak ki. Ezt a sorsolást az egyenes kieséses küzdelmek mindegyik köre után megismételték. Ha a létszám páratlan lett sérülés vagy egyéb ok folytán, akkor egy betűt csak egyetlen példányban tettek a kupába. Aki ezt húzta, azt a többiek összecsapása idejére kiültették egy padra. Az ilyen szerencsésre ma azt mondanánk, hogy erőnyerő, de a görögök őt kiülőnek (*ephedros*) nevezték. Ha valaki úgy nyerte a versenyt, hogy közben részesült ebben a kedvezményben, akkor az eredményhirdetésnél ezt külön megemlítették. Ezzel némiképp csökkentették dicsőségét. A három jelzett versenyszámnak számos közös vonása akadt. Mint említettük, nem voltak súlycsoportok. A küzdődőt sem határozták meg. A birkózó mérkőzés addig tartott, amíg az egyik fél háromszor földre nem vitte a másikat. Az ökölvívó és pankration küzdelem akkor ért véget, ha az egyik versenyző harcképtelenné vált, vagy pedig feladta a kilátástalan harcot. A küzdőhelynek sem voltak olyan területi korlátai, mint napjainkban a birkózószőnyeg, a ring vagy a tatami.

⁶⁵ L. Moretti, 1957. no. 501.

⁶⁶ Uo. no. 618–620, 622–624, 626–628, 633–635.

⁶⁷ Uo. no. 796–798. Vö. Pausanias VI, 13,3–4.

⁶⁸ L. M. B. Poliakoff: *Combat Sports in the Ancient World. Competition, Violence, and Culture.* New Haven-London, 1987; W. Rudolph: *Olympischer Kampfsport in der Antike. Faustkampf, Ringkampf und Pankration in den griechischen Nationalfestspielen.* Berlin, 1965.

⁶⁹ Vö. Lukianos: *Hermotimos* 40. L. Kertész István, 2008. 65.

A birkózás csak részben hasonlított a maihoz. A dobás, az emelés, a rogyasztás, a ledöntés, az egyes testrészekre irányuló fogások, a gáncsolás éppúgy szerepeltek az ókori, mint a mai birkózó fegyvertárában. Nem volt viszont olyan fogásnem szerinti megkülönböztetés, mint ma a szabad-, illetve a kötöttfogás. Az ellenfél testi épségére sokkal kevésbé voltak tekintettel, mint manapság. Lehetett rúgni, és egészen a Kr. e. 6. század végéig megengedték, hogy az egyik fél eltörje partnere ujjait. Csak a karmolást és az ököllel történő ütést tiltották, és nem volt szabad támadni a másik szeméit és nemi szervét. Ezen a napon az argosi Keras⁷⁰ győzte le minden ellenfelét. Ő híresen erős sportember volt. Azt beszélték róla, hogy egy ízben megragadta egy futó bika patáját, és mivel az állat mindenképpen szabadulni akart, ő meg nem engedte, a leszakadt pata végül a markában maradt.⁷¹

Az ökölvívás küzdelmei követték a birkózást. Borjú bőréből hasított szíjjakkal fedték be öklüket a versenyzők, hogy ezáltal is védjék súlyos csapásokat osztogató kezüket. Alkarjukra gyapjas juh bőrét húzták, amivel aztán letörölhették arcukon lecsurgó verítéküket. A küzdelmek veszélyeit csillapítandó csak a fej számított szabályos ütőfelületnek. Oda viszont a napjainkban is alkalmazott ütőfajtákon (lengő, egyenes, horog, felütés stb.) kívül nyitott tenyérrel és kalapácsütéssel, azaz felülről lefelé is üthettek. Olykor előfordult, hogy mindkét versenyző annyira óvatos, vagy éppen annyira kimerült volt, hogy a küzdelem hosszan elhúzódott, és nem maradt remény az ésszerű időn belüli döntésre. Ilyenkor a bírák kihirdették a végküzdelmet. Ez azt jelentette, hogy egy-egy farúdat fektettek le az öklözők mögé, és az így leszűkített területen már nem kerülhettek el egymás ütéseit. Máskor viszont egy létrát (*kilmax*) élére állítva a két sportoló közé helyezték, és kötelezték a versenyzőket arra, hogy ütőtávon belül maradjanak. Ilyenkor felváltva kellett ütniük egymást, és a másik ütéseit felemelt karral kellett fogadniuk. Az ilyen harc gyakran végződött az egyik fél halálával vagy súlyos sérülésével.⁷² Most a mytilénéi Archipposé⁷³ lett a végső siker.

A nehéztalitikai küzdelmek záróakkordja a *pankration* volt. Ebben a sportban mindent megengedtek, amit a birkózás és ökölvívás magába foglalt. Leghíresebb bajnoka a phigaleiai Arrachión⁷⁴ volt Kr. e. 564-ből. Ő ekkor úgy lett harmadszor is olympiai győztes, hogy a döntő küzdelemben földharcra került sor. Ellenfelének sikerült két kézzel fojtogatni őt, ő pedig ahelyett, hogy feladta volna a mérkőzést, maradék erejével kicsavarta annak nagy lába ujját. Arrachión megfulladt, de ugyanakkor ellenfele a lába ujja miatti kínjában feladta a küzdel-

⁷⁰ L. Moretti, 1957. no. 502.

⁷¹ Ugyanezt állítja Pausanias a pankration bajnok Polydamasról is: VI, 5,6.

⁷² L. M. B. Poliakoff: Melankomas, ek klimakos, and Greek Boxing. *American Journal of Philology* 108, 1987. 511–518.

⁷³ L. Moretti, 1957. no. 503.

⁷⁴ Uo. no. 95, 99, 102.

met. A bírák ezután Arrachión holttestét koszorúzták meg győztesként.⁷⁵ Most, 300 augusztusában a *pankration* nem hozott ekkora szenzációt. A boiótiai Nikón⁷⁶ lett a bajnok. Ő sem lehetett azonban akármilyen versenyző, hiszen négy esztendő múlva ugyancsak ő nyerte a bajnokságot.

A küzdősportok izgalmai után szünetet tartottak. A pályamunkások elegyengették a talajt a játékok záró versenyszámához, a fegyveres futáshoz. Ennek távja két stadion volt, és az atléták társaikhoz hasonlóan mezítelenül futottak. Csak a fejükön lévő sisak és a karjukra fűzött pajzs jelezte, hogy fegyveres futásról van szó. Ezzel a versennyel fejeztek be minden Olympiát. A dolog jelzésértékű volt. A fegyverek megjelenése a pályán emlékeztette a résztvevőket arra, hogy a játékok hamarosan véget érnek, és ezzel együtt vége az istenbéke időszakának is. Ezúttal talán a magnésiai Pythagorasnak⁷⁷ sikerült megismételnie a stadionfutásban aznap délelőtt aratott sikerét.

A versenynap végeztével a sportolók megtisztálkodtak, magukra öltötték ruhájukat, és a kevésbé sikeresek közül sokan már útnak is indultak hazafelé. Ugyanígy tettek a vesztesek honfitársai is, akik el akarták kerülni a zsúfolt utakon a tolongást.

Augusztus 11-én ért véget a játékok rendezvénysorozata. A győztesek felsorakoztak Zeus temploma előtt, hogy ünnepi külsőségek között vegyék át a vadolajból készített győzelmi koszorút. Fejüket szalag fonta körül, mint a királyi diadém, kezükben pálmaágot tartottak. A koszorúk egy aranyból és elefántcsontból összeállított asztalon heverték. Ezt a szép bútordarabot a játékok közötti években Héra templomában őrizték. A vadolajfa, amelyről az ágak ide kerültek, Zeus temploma mögött nőtt. Arany sarlóval kezében egy olyan fiúnak kellett ezeket levágnia a fáról, akinek még mindkét szülője életben volt. A bírák odaléptek a büszke és boldog győztesekhez, és fejükre illesztették a koszorút. A sikeres sportolók a tömeg ujjongása közepette vonultak el, és hálaáldozatot mutattak be az isteneknek. Az este leszálltával tüzek gyúltak az olympiai völgyben. A győztesek búcsúlakomára hívták szurkolóikat. Késő éjszaka azután álomra hajtotta fejét a sokaság, és másnap lassanként kiürült Zeus szent ligete.

A játékok utolsó napjának rekonstruálása során S. G. Miller megint eltér H. M. Lee véleményétől. Ez egyben azt is jelenti, hogy mellőzi azoknak az ókori forrásoknak a figyelembe vételét, amelyek alapján az utolsó nap eseményeit másképp is elképzelhetjük. H. M. Lee számunkra meggyőzően bizonyítja, hogy az utolsó nap fő eseménye a záró bankett lehetett, míg az egyes versenyszámok győzteseit a végső diadal elérését követően – és miután nevüket, atyjuk és városállamuk nevét a kikiáltó közhírré tette – azonnal megkoszorúzták, mégpedig

⁷⁵ Pausanias VIII, 40,1–2.

⁷⁶ L. Moretti, 1957. no. 504.

⁷⁷ Uo. no. 511. (Csak a fegyveres futásban bajnokságot nyert sportoló nevének utolsó betűje, a szigma ismert, de mert a következő játékokon Pythagoras győzött stadionfutásban és fegyveres futásban is, úgy vélük, ezt már ekkor is megtette.)

győzelmük színhelyén, vagyis a versenypályán.⁷⁸ Arrachión általunk a *pankration* kapcsolatban már közölt története ezt a verziót támasztja alá. Nyilvánvalónak tűnik ugyanis, hogy a bírák a döntő mérkőzésen megfulladt versenyző holttestét rögtön megkoszorúzták, és nem tették félre a tetemet a nyári hőségben abból a célból, hogy az állítólagos csoportos díjkiosztásnál rakják majd rá a koszorút. Lee erre az esetre is hivatkozik, de emellett megemlíti az argosi Ageos, a hosszútávfutásban, Kr. e. 328-ban győztes atléta⁷⁹ sztoriját. Az antik irodalmi források szerint ez a futó annyira megőrült győzelmének, hogy diadala után hazafutott kb. 100 km-re lévő szülővárosába, és ily módon személyesen vitte meg sikerének hírért honfitársai számára.⁸⁰ Lee alighanem jól gondolja, hogy koszorúja nélkül – amely bizonyította győzelmét – Ageos nem hagyta volna el Olympiát. A harmadik, Lee által előhozott bizonyíték az alexandriai Hérakleidés⁸¹ tragikomikus históriája. Ő Kr. u. 93-ban mérkőzés nélkül lett ökölvívó bajnok Olympiában, miután vetélytársai nem érkeztek meg időben a versenyre. Ezek utóbb arra hivatkoztak, hogy hajójukat a kedvezőtlen széljárás hátráltatta. Hérakleidés azonban – az igazságnak megfelelően – bejelentette, hogy egy kisázsiai pénzdíjas tornán vettek részt, és késésük ennek tudható be. A bírák ekkor kizárták az elkésett sportolókat, és a vetélytárs nélkül maradt Hérakleidést koszorúzták meg. A szintén alexandriai Apollónios, a kizárt ökölvívók egyike nem tudta elviselni a megkoszorúzott Hérakleidés látványát. Szíjat tekert öklére, mint aki a küzdelemre készülődik, majd rárontott és leütötte őt.⁸² Mármost a diszkvalifikálás nyilván az ökölvívó verseny időpontjában történt, máskülönben az ekkor kizárt öklözőknél, akik azt hitték, hogy versenyezhetnek, nem lett volna kézsíj (a mai bokszer-kesztyű elődje). Következésképp Hérakleidést azonnal megkoszorúzták győzelme kihirdetését követően, és ez provokálta ki Apollónios támadását.

S. G. Miller tehát a Kr. e. 300-as évben lebonyolított 120. olympiai vetélkedés rekonstruálásakor véleményünk szerint helytelenül állapította meg az Élisből a közös felkészülést követően Olympiába történő áttelepülés pontos idejét: mivel Leevel egyetértve úgy hisszük, hogy ez nem augusztus 6-án egy nap leforgása alatt, hanem augusztus 5-én és 6-án, tehát két nap alatt ment végbe. Ugyancsak hibázott az utolsó nap programjának vázolásakor, mivel figyelmen kívül hagyta azokat az adatokat, amik igazolják, a győztesek koszorúzása közvetlenül az eredmény kihirdetését követően megtörtént. Vagyis az utolsó napon nem tartottak csoportos eredményhirdetést, hanem minden nap győzteseket hirdettek és koszorúztak meg. A küzdelmek lebonyolítását és az egyes versenynapok programját illetően viszont Miller teljesen összhangban volt Lee napjainkban legel-

⁷⁸ H. M. Lee, 2001. 69.

⁷⁹ L. Moretti, 1957. no. 464.

⁸⁰ Sextus Iulius Africanus: ad Olympiad 113.

⁸¹ L. Moretti, 1957. no. 825.

⁸² Pausanias V, 21,12-14.

fogadottabbnak elismert álláspontjával. Hogy rekonstrukciós kísérlete a már említett anomáliák mellett további hiányérzetet hagy hátra, annak oka az, hogy a 300-as év játékait kiragadja az adott időszak történelmi keretei közül, és nem hozza összefüggésbe a kor politikai fejleményeivel. Befejezésül ezt a hiányt igyekszünk röviden pótolni.⁸³

Az egyes játékok résztvevőinek listája sajnos nem maradt fenn, csupán a győztesek erősen hiányos névsorával rendelkezünk.⁸⁴ Mivel azonban ez a névsor általában tartalmazza a bajnok hazájának megnevezését is, értékes adatokat nyerhetünk általa az adott időszak olympiai mozgalmának népszerűségéről, következtetéseket vonhatunk le a hellén világ – ez Kr. e. 300-ban már három kontinensre: Európára, Ázsiára és Afrikára terjedt ki – Olympiához történő viszonyulására vonatkozóan. Mindebben segítségünkre vannak a konkrét időpont ismert történelmi mozzanatait, amelyeket most alkalmunk lehet sajátos sporttörténeti összefüggésbe helyezni.

A Kr. e. 300-as esztendő olümpiai versenyeit közvetlenül megelőző évek a Nagy Sándor utódhadvezérei közötti hatalmi harcok csúcspontját jelentették.⁸⁵ A tét az volt, hogy sikerül-e valamelyik *diadochos*nak a saját uralma alatt egyesítenie Nagy Sándor egykor Makedóniától a Közel- és Közép-Keleten át egészen Indiáig nyúló világbirodalmát. A legnagyobb esélye közülük erre Antigonos Monophthalmosnak és fiának, Démétrios Poliorkétésnek volt. Antigonos hatalmi körzetének súlypontját Ázsia jelentette, Kassandros Makedóniát és a görög anyaország egy részét, Lysimachos Thrákiát, Ptolemaios a Nílus völgyét, Kyrénét és Ciprust uralta. Babylón környékén Seleukos kezdett uralma megszilárdításához. Az utóbbi négy hadvezér hol szorosabb, hol lazább koalíciót alkotott Antigonos és Démétrios megfékezésére.

Végül 301-ben, a kis-ázsiai Középső-Phrygia tartomány földjén, Ipsosnál Seleukos és Lysimachos legyőzték az Antigonidákat. Az úgynevezett „királyok csatájában” Antigonos életét vesztette, Démétrios pedig hada maradékával Európába menekült. Végleg eldőlt, hogy az egykori makedón világbirodalom nem éled fel többé. Ugyanakkor a győztes királyok azonnal egymással kezdtek el marakodni. Lysimachos és Seleukos Kis-Ázsia és Thrákia, Seleukos és Ptolemaios Szíria birtoklása tekintetében vontak kétségbe egymás jogcímeit. Kis-Ázsia déli partvidékét átmenetileg Kassandros fivére, Pleistarchos kapta meg, de

⁸³ Az olympiai játékok politikai összefüggéseiről l. alapvetően A. Hönle, 1972.

⁸⁴ L. Moretti, 1957. és *The Olympic Games in Ancient Greece. Ancient Olympia and the Olympic Games. With general supervision of N. Yalouris.* Athens, 1982. 289–303.

⁸⁵ Az ezután összegzendő eseményekre nézve l. M. Cary: *A History of the Greek World 323 to 146 B.C.* London, 1977. 1–64; Kertész István: *Hellénisztikus történelem.* (História Könyvtár Monográfiák 13.), MTA Történettudományi Intézete. Bp., 2000. 97–119; Glenn R. Bugh (ed.): *The Cambridge Companion to the Hellenistic World.* Cambridge, 2006; CAH (Cambridge Ancient History). VII/I. Cambridge, 1984. 1–117; J. Seibert: *Das Zeitalter der Diadochen.* Darmstadt, 1983; Richard A. Billows: *Antigonos the One-Eyed and the Creation of the Hellenistic State.* Berkeley–Los Angeles–London, 1997.

Seleukos, miután nőül vette Démétrios leányát, magára hagyta egykori szövetségését. Ezt kihasználva Démétrios magának szerezte meg ezt a területet. A háborús évek sokáig nem értek véget, és eközben az észak- és nyugat-kis-ázsiai görög városok gyakorlatilag (R. B. McShane szerint egészen 295-ig, amikor Lysimachos időlegesen uralma alá vetette őket)⁸⁶ megőrizték függetlenségüket. Az ión és aiol városok Kis-Ázsiában az egész Kr. e. 3. század folyamán sikerrel lavíroztak a Seleukidák, Ptolemaiosok és Pergamon között, és kisebb-nagyobb mértékben megóvták szabadságukat.⁸⁷ Észak-Afrikában viszont egyértelműen megerősödtek Ptolemaios, majd utódai pozíciói. Ott fontos fejlemény volt, hogy a 304-ben kitört kyrénéi felkelést Ptolemaios mostohafia, Magas 300-ban leverte, és sikerrel konszolidálta atyja uralmát.⁸⁸

E röviden összefoglalt és meglehetősen bonyolult történeti események ismertetésében érdemes megvizsgálni a 300-as olympiai versenyek győzteseinek kilétét. Vajon a vázolt speciális történeti körülmények befolyásolták-e a sportoló elit összetételét? A stadionfutást a Maiandros melletti Magnésia atlétája, Pythagoras nyerte. A fegyveres futás győztese ugyanennek a városnak a versenyzője volt, akinél csak neve utolsó betűje (szigma) ismert. Mivel Pythagoras a következő Olympia stadionfutó küzdelmét is győzelemmel zárta, elképzelhető, hogy ő nyerte a fegyveres futást is.⁸⁹ Magnésia az egyetlen kis-ázsiai ión város volt, amely nem rendelkezett tengeri kijáratral, és nem is volt tagja az ión városok szövetségének. Alapítói a hagyomány szerint Thesszáliából érkezett aiolok voltak (Thesszália egyik nyugati tartománya ugyancsak a Magnésia nevet viselte), a település később öltötte fel ión jellegét. A tengerparti Priénéből 17 mérföldnyire, északkeletre feküdt, a Maiandros alsó folyása mentén. A jelzett időszakban agresszív terjeszkedő politikát folytatott Priéné rovására, és ez utóbbit Lysimachos védte meg, helyőrséget helyezve el benne.⁹⁰ A város időszakos felvirágzása valószínűleg annak volt köszönhető, hogy kimaradt a diadochos-háborúk pusztításából, és mivel a szárazföld belsejében helyezkedett el, stratégiai szempontból egyik király sem tartotta fontosnak megszállását. Magnésia első bizonyított olympiai szereplése Kr. e. 424-hez kötődött. Ekkor az innen származó Kleomachos nyerte az ökölvívást.⁹¹ Ezután közel egy évszázadot kellett várni – adataink szerint – a következő sikerre. Kr. e. 344-ben Kallikratés nevű polgára megnyerte a fegyveres futást, és négy esztendő múlva ezt a győzelmét megismé-

⁸⁶ R. B. McShane: *The Foreign Policy of the Attalids of Pergamum*. (Illinois Studies in the Social Sciences 53.), Urbana, 1964. 25.

⁸⁷ Uo. passim.

⁸⁸ G. Hölbl: *Geschichte des Ptolemäerreiches. Politik, Ideologie und religiöse Kultur von Alexander dem Großen bis zur römischen Eroberung*. Darmstadt, 1994. 21.

⁸⁹ L. 77. jegyzet

⁹⁰ D. Magie: *Roman Rule in Asia Minor to the End of the Third Century after Christ*. Princeton-New Jersey, 1950. 78–79, 894–896.

⁹¹ L. Moretti, 1957. no. 329.

telte.⁹² Ezután egészen 300-ig nem találjuk magnésiai sportember nyomát Olympiában. Hogy ekkor megint futógyőzelmek fűződtek a városhoz, amelyek egyébként még a következő Olympián is ismétlődtek, egyértelmű jele Magnésia a korszakban beállt konszolidált közállapotainak. Mint ahogy az sem véletlen, hogy a következő olympiai győzelme Magnésianak adataink szerint csak Kr. e. 92-ben következett be. Ebben az évben Protophanés nyerte meg a birkózást és a pankrationt.⁹³ A Kr. e. 3-2. század folyamán az egész régió a pergamoni Attalidák, az egyiptomi Ptolemaiosok és a Seleukidák hatalmi vetélkedésének színhelyévé vált, és a tartós nyugalom csak a római uralom kiteljesedésével állt be. A politikai bizonytalanság, valamint az azt kihasználó igen aktív tengeri kalózkodás⁹⁴ nyilvánvalóan nem növelte a távoli Olympiába történő utazási hajlandóságot.

Kr. e. 300-ban a mytilénéi Archipposz győzött ökölvívásban. Mytiléné a terjedelmére nézve harmadik legnagyobb görög sziget, Lesbos fővárosa volt.⁹⁵ Lesbos Kis-Ázsia északnyugati partjainál fekszik, ógörög telepesei az aiol dialektust beszélték. A sziget tyrannosai elsősorban Samos zsarnokaival szemben igyekeztek megvédeni függetlenségüket. A perzsa hódítást követően a sziget lakossága részt vett az ión felkelésben, majd a görög-perzsa háborúk során bekövetkezett perzsa vereség hatására Lesbos tagja lett a délos-attikai tengeri szövetségnek. A kivívott önállóság és a görög anyaországgal szorosabbra váló politikai-gazdasági kapcsolatok egyik gyümölcse volt az olympiai mozgalomba történő bekapcsolódás. Az első ismert lesbosi bajnok a mytilénéi Skamandrosz (vagy Skamandrios) volt, aki Kr. e. 476-ban stadionfutásban győzött.⁹⁶ A Kr. e. 5. század a továbbiakban nem sok jót hozott Lesbos lakóinak, akik Athén elnyomó politikájának lettek áldozatai. Kr. e. 428-ban, a peloponnésosi háború idején a sziget nagy része fellázadt Athén ellen. A lázadás élén Mytiléné állt. 427-ben Athén leverte a lázadást, és véres megtorlást alkalmazott. A Kr. e. 4. század nagy részében Lesbos perzsa uralom alatt állt, egészen Nagy Sándor perzsa hadjáratáig. A *diadochosok* háborúi során, a 4. sz. utolsó éveiiig Antigonosz hatalmi körzetéhez tartozott. A legnagyobb erőforrásokkal rendelkező diadochos uralma átmeneti stabilitást jelentett Lesbos számára. Talán ennek köszönhető, hogy Kr. e. 312-ben ismét olympiai bajnokot ünnepelhettek. Parmenión (vagy Parmenidész) győzött a stadionfutásban.⁹⁷ Archipposz 300-ban aratott ökölvívó győzelme még ugyancsak ennek a stabilitásnak, illetve az ipsosi csatát követő hatalmi vákuumnak lehetett a gyümölcse. Lesbos a Kr. e. 3. sz. folyamán a

⁹² Uo. no. 449, 454.

⁹³ Uo. no. 666–667.

⁹⁴ Vö. Maróti Egon: Kalózkodás a római polgárháborúk korában. Bp., 1972.

⁹⁵ Ernst Meyer: 'Lesbos'. In: Der Kleine Pauly. Lexikon der Antike in fünf Bänden. B. 3. 585–587. (A továbbiakban Kleine Pauly.)

⁹⁶ L. Moretti, 1957. no. 209.

⁹⁷ Uo. no. 525.

Ptolemaiosok politikai befolyása alá került, és úgy látszik, kapcsolatai a görög anyaországgal meglazultak. Csak a római hegemonia kiteljesedésének időszakából vannak további adataink a szigetlakók olympiai szereplésére. Kr. e. 168-ban az antissai Aristandros nyerte a stadionfutást,⁹⁸ és Kr. e. 156-ban az eresosi Amyntas győzött az ifjak pankration versenyén.⁹⁹ A négyes fogatok Kr. e. 300-as olympiai versenyét a kyrénéi Theochrétos nyerte meg. A mai Líbia területén fekvő észak-afrikai régiót a Kr. e. 7. században telepítették be Théra szigetéről érkező görögök.¹⁰⁰ Első királya a hagyomány szerint Battos volt. Kyréné olympiai sikerei Kr. e. 484-ben kezdődtek, amikor Mnaseas megnyerte a fegyveres futást.¹⁰¹ Az első király távoli leszármazottja, IV. Arkésilaos Kr. e. 462-ben győzött a pythói játékok négyes fogat versenyén,¹⁰² és két év múlva ezt a sikerét Olympiában is megismételte.¹⁰³ Előtte, 464-ben ugyanezt a versenyszámot Olympiában honfitársa, Kratisthenés nyerte.¹⁰⁴ Kyréné Kr. e. 456 körül alakult demokratikus berendezkedésű köztársasággá. Még ugyanebben az esztendőben az ide valósi Polymnastos stadionfutó bajnok lett Olympiában.¹⁰⁵ Kyréné társadalmi rendjének demokratikus irányú változását jelzi, hogy míg korábbi sportsikerei döntő többségben a nagy vagyoni háttérrel igénylő négyes fogatok vetélkedéseiben születtek, addig a fiatal köztársaság első olympiai bajnoka egy stadionfutó volt. A Kr. e. 4. században – a demokrácia általános hanyatlásának időszakában – Kyréné sportélete ismertté vált olympiai bajnokai révén már színesebb képet mutat, tükrözve a vagyoni-társadalmi különbségek növekedését. Polgárai közül 364-ben Eubatas a négyes fogatok versenyén diadalmaskodott,¹⁰⁶ és Theochrétos (nem azonos a Kr. e. 300-as győztesrel) 360-ban ugyanezt a versenyszámot nyerte meg.¹⁰⁷ Viszont ezen az Olympián a stadionfutásban Póros lett az első.¹⁰⁸ Vagyis a kevésbé vagyonosak kedvelt versenyszámában csakúgy, mint a leggazdagabbakéban kyrénéi győztest avattak. 348-ban ismét kyrénéi atléta nyerte a stadionfutást, Polyklés személyében.¹⁰⁹ Feltűnő, hogy a korábban említett tengerentúli települések: Magnésia és Mytiléné szerény adataival szemben Kyréné sokkal aktívabb olympiai szereplést mutatott. Ebben az éveivel szemben biztonságosabb földközi-tengeri hajózási körülmények is szerepet

⁹⁸ Uo. no. 617.

⁹⁹ Uo. no. 632.

¹⁰⁰ H. Volkmann: 'Kyrene'. *Kleine Pauly* B. 3. 410–411.

¹⁰¹ L. Moretti, 1957. no. 194.

¹⁰² Maróti Egon, 2000. 45.

¹⁰³ L. Moretti, 1957. no. 268.

¹⁰⁴ Uo. no. 257.

¹⁰⁵ Uo. no. 269.

¹⁰⁶ Uo. no. 421.

¹⁰⁷ Uo. no. 428.

¹⁰⁸ Uo. no. 423.

¹⁰⁹ Uo. no. 442.

játszhattak. (A Földközi-tenger ezen szakaszát a kalóztevékenység kevésbé érintette.)¹¹⁰ Theochrétosz 300-as négyes fogat győzelme – közel fél évszázados szünetet követően – éppen abban az évben született, amikor Magas véglegesítette a térség felett a Ptolemaiosok uralmát.¹¹¹ Az elveszített függetlenség miatt később visszaesett Kyréné sportélete, legalábbis erre utal a korábban feltűnően gazdag olympiai győzteslista megritkulása. Már csak két kyrénéi olympiai bajnokról van adatunk. Mindketten stadionfutásban győztek. Idaios Kr. e. 276-ban,¹¹² míg Akousilaos Kr. e. 120-ban¹¹³ érdemelte ki a győzelmi koszorút.

A Kr. e. 300-ban rendezett olympiai játékok győztesének többsége a görög anyaország városállamaiból került ki, amennyire azt a hiányos adatokból meg lehet állapítani. Élis három bajnokot adott, Spárta egyet (nem lehet tudni, hogy ki és melyik versenyszámban győzött), Argos ugyancsak egy győztesel képviseltette magát. Ezek mind peloponnésosi államok voltak, míg az egy bajnokot adó Megara szomszédos volt a Peloponnésos északi részével. A legészakibb résztvevő, amiről tudunk, a közép-görögországi Boiótia volt, amelyiknek sportolója a pankrationt nyerte meg. Tehát az Olympiához földrajzilag kisebb távolságra fekvő területek adták az ismert bajnokok zömét. Ezek a tények direkt módon tükrözik azt a politikai bizonytalanságot, amely Görögország nagyobb részét az ipsosi csata után jellemezte, és ami minden bizonnyal erősen lecsökkentette a részvételi hajlandóságot.

Rövid áttekintésünk szándékaink szerint szervesen kiegészítette S. G. Miller rekonstrukcióját a 120. olympiai játékokról. Mert az olympiai versenyek egyike sem ment végbe steril körülmények között, hanem szerves részét alkotta az adott időszak társadalmi-politikai életének.

¹¹⁰ L. 94. jegyzet.

¹¹¹ L. 88. jegyzet.

¹¹² L. Moretti, 1957. no. 537.

¹¹³ Uo. no. 648.